

Whakaaetanga o te Ao mō ngā tika ā ngā tāngata hauā

Whakaaturanga EasyRead

He aratohu EasyRead tēnei pepa ki te whakaaetanga whānui. Ehara i te pepa ture. Me pānui e koe te whakaaetanga whānui mēnā e hiahia ana koe ki te mōhio he aha ngā tino kōrero ō roto, ngā kaupapa rānei i hainatia e ngā whenua.

Ka kitea e koe te whakaaetanga whānui i te paetukutuku a te UN i: www.un.org/disabilities/

Ko te ingoa tika o te whakaaetanga whānui ko Te Kawenata ā Te Kotahitanga o ngā Whenua o te Ao mō ngā Tika Tangata ā te Hunga Hauā. Tērā pea i rongo, i kite rānei koe i tēnei kaupapa e kīa ana ko te Te Kawenata ā Te Kotahitanga o ngā Whenua o te Ao mō ngā Tika Hauā.

He aha kei roto i tēnei pepa

	Whārangi
1. Tēnei Whakaaetanga	3
2. Te Tikanga o ngā kupu	3
3. Ngā whakaaro taketake	3
4. Me aha ngā whenua?	3
5. Te ūritetanga	4
6. Ka ūrite te whakahaere i ngā wāhine hauā	4
7. Te whakahaere ūrite i ngā tamariki hauā	5
8. Te tuku pārongo ki ngā tāngata mō te hauātanga	5
9. Whai wāhitanga	5
10. Te tika ki te ora	6
11. Wā ohoreretanga	6
12. Kia ūrite i mua o te ture	6
13. Te whai wāhi ki te ture	7
14. Te wātea me te haumaru	7
15. Kia kaua e whakamāmāehia, e tūkinohia rānei	7
16. Kia kaua e whakahāwinihia me te maukino	8
17. Te popore i te hunga hauā	8
18. Te nekenekē haere	8
19. Te noho motuhake me te whakauru anō ki roto i te hapori	9

20. Te neke whaiaro	9
21. Te whakaputa whakaaro me te whai wāhi ki ngā pārongo	10
22. Punanga	10
23. Te whakaute i te kāinga me te whānau	10
24. Mātauranga	11
25. Hauora	12
26. Ngā ratonga āwhina i tō whakaoranga	12
27. Mahi	13
28. Ngā tautikanga ora	14
29. Te whai wāhi ki ngā tōrangapū	14
30. Te tākaro me ngā hākinakina	15
31. Pārongo	16
32. Te mahi tahi a ngā whenua	16
33. Te whakatinana i tēnei whakaaetanga	16
34. Te Komiti mō ngā tika ā te hunga hauā	16
35. Ngā pūrongo ā ngā whenua	17
36. Ka ahatia ngā pūrongo	17
37. Te mahi tahi a te Komiti me ngā whenua	17
38. Te āhua o te mahi tahi a te Komiti me ētahi atu whakahaere	18
39. Te Pūrongo ā te Komiti	18
40. Ngā hui mō ngā whenua whakauru mai	18
41. Te pupuri i ngā pūrongo me ngā pārongo katoa	18
42. Te haina i te Whakaaetanga	18
43. Te whakaaetanga mai	18
44. Ngā Whakarōpūtanga Whenua	19
45. Āhea tīmata ai tēnei whakaaetanga?	19
46. Te pūmau ki te whakaaetanga	19
47. Ngā whakatikatika me ngā whakarerekētanga ki te Whakaaetanga	19
48. Te puta mai o tētahi whenua i te Whakaaetanga	19
49. Ngā pārongo wātea	19
50. Te wātea o tēnei Whakaaetanga ki ētahi atu reo	19

1. Tēnei Whakaaetanga

E rārangi ana i tēnei whakaaetanga ngā whakarite ā ngā whenua ki te whakaū i ngā tika ōrite ā te hunga hauā ki te katoa.

2. Te Tikanga o ngā kupu

- Ko te **whakawhitiwhiti**, ko te tikanga āwhina i te hunga hauā ki te kōrero me te whai mārama ki ngā pārongo, hei tauira, ngā rorohiko whakamārama, Tuhi Kāpō rānei.
- Ko te **whakahāweatanga**, ko te takahi mana, te kore e whiwhi i ngā panonitanga nā tō hauātanga.
- Ko te reo, koia tēnei ko te āhua o te kōrero tētahi ki tētahi, ā, tae atu ki te reo rotarota.

3. Ngā whakaaro taketake

Arā, ko te:

- E wātea te tangata ki te whakatau kōwhiringa mōna anō.
- Kāore tētahi e whakahāweatia.
- E whai tika ōrite te hunga hauā kia whai uru mai ki te iwi whānui pērā i ētahi atu.
- Kia whakautehia te hunga hauā i runga i tō rātau āhua ake.
- Me whai mea angitu ōrite ngā tāngata katoa.
- Me whai whakaurunga ōrite ngā tāngata katoa.
- Me ōrite te whai ā te tāne me te wahine i ngā mea angitu.
- Kia whakautehia ngā tamariki hauā i runga i tō rātau ake āhua i a rātau e tipu ana.

4. Me aha ngā whenua?

Me mātua whakarite ngā whenua katoa kei te ōrite te wherawhera i ngā tāngata hauā.

Ka whakaae rātau ki tēnei mā te:

- Hanga tikanga, ture hoki e tuku ki ngā tāngata hauā ā rātau tika me te whakarereke i ngā ture kāore i te ū ki tēnei.
- Te mātua whakauru ki ngā kaupapa here katoa ngā tika kia ōrite te wherawhera i te hunga hauā
- Kia kaua e mahia tētahi mea e tuki ana ki tēnei whakaaetanga.
- Te whakarite ka mahia e ngā kāwanatanga me ngā mana whakahaere ngā kaupapa kei roto i tēnei whakaaetanga.
- Te whakapau kaha kia kaua tētahi e whakahāwea i te hunga hauā.
- Te whakarite ka hangaia ngā taonga mō te katoa, ka taea māmā rānei te whakarerekē.
- Te whakamahi i ngā hangarau ki te āwhina i te hunga hauā.
- Te tuku pārongo wātea ki te hunga hauā mō ngā mea āwhina i a rātau.
- Te whakangungu tāngata mō tēnei whakaaetanga.

E kī taurangi ana ngā whenua katoa ka tino whakarite rātau ki tōna whai utu, kia ōrite te whai wāhi atu a te hunga hauā ki ngā mea pēnei i ngā nōhanga whare, mātauranga me te hauora.

Me whakauru ngā whenua katoa i te hunga hauā ki ngā kaupapa hanga ture me te kaupapa haere.

5. Te ōritetanga

E whakaae ana ngā whenua katoa ki te mahi tahi i raro i te ture, ā, kia kaua e whakaaehia te whakahāwea i ngā tāngata hauā.

6. Ka ōrite te whakahaere i ngā wāhine hauā

E whakaae ana ngā whenua katoa kāore i te ōrite te mana o ngā wahine me ngā kōtiro hauā i roto i ngā āhuatanga maha.

Ka mahi tahi ngā whenua ki te whakarite e whānui, e wātea me te ūrite ngā ora o ngā wāhine me ngā tāne hauā.

7. Te whakahaere ūrite i ngā tamariki hauā

E whakaae ana ngā whenua e whai tika ūrite ngā tamariki hauā ki ētahi atu tamariki, ā, ka whakahaere ūritehia rātau ki etahi atu.

Ko te painga o te tamaiti te mea nui hei whakaaroaro.

E whakaae ana ngā whenua e whai tika ngā tamariki hauā kia rongohia ūrātau whakaaro mō ngā mea katoa tērā e pā ki ūrātau ora. Ka tautokohia ngā tamariki kia tutuki ai tēnei.

8. Te tuku pārongo ki ngā tāngata mō te hauātanga

E whakaae ana ngā whenua ki te whakahaere kaupapa e mōhio ai te katoa e whai tika ūrite te hunga hauā ki ētahi atu me te whakaatu anō ki a rātau ngā mea e taea e te hunga hauā.

Me tutuki tēnei mā te:

- Whakahaere whakamataaratanga ki te whakarerekē i ngā whakaaro ā te tangata mō ngā ora o ngā tāngata hauā.
- Whakaatu ki te katoa ngā mahi e taea e ngā tāngata hauā.
- Ako i ngā tamariki katoa ki ngā tika ūrite mō te hunga hauā.
- Whakarite i te hunga pāpāho kia tika te whakaatu i ngā tāngata hauā.
- Tautoko haere anō i ngā kaupapa whakamōhiotanga hauātanga.

9. Whai wāhitanga

Me whakarite ēnei whenua ka pai ake te whai wāhi o te hunga hauā ki ngā mea katoa i roto i ngā wāhanga katoa o tō rātau ora.

- Kia pai ake te whakauru ki ngā whare tūmatanui pēnei i ngā hōhipera me ngā kura, me ngā waka kawe.
- Me pai ake te whai wāhi ki ngā pārongo.

- Me waihanga ngā tohu ki te pānui mārama me te Tuhi Kāpō.
- Me whakarite kia maha ake ngā kaiārahi me ngā kawhakamāori reo rotarota e wātea ki ngā whare tūmatanui.
- Me whai i ngā aratohu mō te whakapai ake i ngā whai wāhitanga ki ngā ratonga tūmatanui.
- Ko ngā tāngata whakarato ratonga me whakamahere mō te whai wāhi pai o te hunga hauā.
- Me tuku whakangungu whai wāhitanga.
- Me whakarite ka taea e ngā tāngata hauā te whai wāhi ki ngā hangarau hou.

10. Te tika ki te ora

E whai tika ngā tāngata katoa ki te ora, tae atu ki hunga hauā.

Me whakarite tikanga ngā whenua e whai huarahi ngā tāngata hauā ki te whakahaere i tō rātau ake ora pērā i ētahi atu.

11. Wā ohoreretanga

Te whakarite e tika ana te tiaki i te hunga hauā ina pā mai ngā āhuatanga mōrearea ki te katoa, hei tauira, ina pā mai tētahi haumātakataka.

12. Kia ūrite i mua o te ture

Ka whakautehia ngā tāngata hauā e te ture pērā i etahi atu.

E whai tika ūrite te hunga hauā ki te whakatau tikanga nui mō rātau anō pērā i ētahi atu.

Me whai ngā tāngata hauā i ngā tautoko tōtika e hiahia ana rātau ina whakatau tikanga rātau.

Mēnā ka whai kaikōrero te tangata hei kōrero mōna anō, me whakatau tikanga mō tēnei āhuatanga kia tika ai te mahi.

E whai tika ūrite te hunga hauā ki te:

- Whiwhi, te noho rangatira rānei mō āna rawa.
- Whakahaere i ā rātau ake moni.
- Pāhao moni pērā i ētahi atu.
- Kore e tangohia o ō rātau kāinga, ā rātau moni rānei.

13. Te whai wāhi ki te ture

Me whai tika ūrite te hunga hauā ki te haere ki te kōti, te heri rānei i ētahi atu ki te kōti, te whai wāhi rānei ki ngā kaupapa o te kōti pērā i ētahi atu.

Me whai tautoko te hunga hauā kia mātua whiwhi ai rātau i ēnei tika.

Me whai whakangungu motuhake.

14. Te wātea me te haumaru

Me noho wātea me te haumaru te hunga hauā, pērā i ētahi atu.

Kia kaua te hunga hauā e whakamauhia nā te hauātanga engari rawa mēnā e whakatau ana te ture mō ētahi atu take.

Ki te whakamauhia ngā tāngata hauā me whakahaere rātau i runga i ngā tikanga e takoto ana i tēnei whakaaetanga.

Me whai anō rātau i ngā tika ūrite ki ngā tāngata katoa i raro i ngā ture o te ao. Kāore e rārangihia e tēnei whakaaetanga ērā tika engari kei roto i ērā ko te:

- Whiwhi i ngā pārongo wātea mō ā rātau tika.
- Whiwhi whai wāhitanga ki ngā āwhina me ngā tautoko kia tika te whakawāhia i roto i te kōti.
- Whai wāhi ki ngā arotakenga maha pērā anō i ētahi atu.

15. Kia kaua e whakamāmāehia, e tūkinohia rānei

Kia kaua rawa te hunga hauā e whakamamaehia, e tūkinohia rānei.

Kia kaua rawa te hunga hauā e whakamātautauhia, otirā ko ngā whakamātautau ā-tinana, (engari rawa mēnā ka whakaae rātau).

Me whakapau ngā whenua i ō rātau kaha katoa kia kaua ēnei āhuatanga e pā mai.

16. Kia kaua e whakahāwinihia me te maukino

Me hanga ture, tikanga hoki ngā whenua ki te whakamaru i te hunga hauā i roto me waho o te kāinga mai i te whakarekerekē, whakahāwini me te maukino.

Me whakamātau anō ngā whenua ki te ārai maukinotanga me te whakawātea mai i ngā tautoko tōtika, pārongo me ngā whakangungu mō te kite maukinotanga, ā, me pēhea anō te pūrongo i ēnei.

Me whakarite i ngā ratonga tautoko i te hunga hauā ka āta arowhatia kia kaua e pā mai te maukinotanga.

Me whakarite ngā whenua ka tino whiwhi i te hunga hauā e maukinohia, i ngā āwhina me ngā tautoko e hiahia ana rātau kia noho haumaru me te āwhina ki te whakaora anō mai i te maukinotanga.

Me whakarite ngā whenua e whai huarahi pai rātau mō te tautuhi maukino me te heri i ngā kaimaukino ki te kōti.

Me āta whakaaroaro ngā whenua ki ngā maukinotanga i ngā wāhine me te tamariki.

17. Te popore i te hunga hauā

Nō ngā tāngata hauā ake ō rātau hinengaro me ō rātau tinana, ā, kia whakautehia anō pērā i ētahi atu.

18. Te nekenekē haere

E whai tika ngā tāngata hauā ki te:

- Whakatau mō rātau anō ki hea rātau noho ai, neke haere pērā i ētahi atu.
- Ahu mai i tētahi whenua (hei kirirarau), ā, kia kaua tēnei e tangohia i runga i tō rātau hauātanga.
- Whai pepa, pērā i ngā uruwhenua, pērā i ētahi atu.

- Te wehe i tētahi whenua, taea atu ki tō rātau anō.
- Whai ingoa ngā tamariki mai i te whānautanga, te tika kirirarau mēnā e taea ana, te tika mōhio ki ō rātau mātua, me te tika kia tiakina rātau e ū rātau mātua.

19. Te noho motuhake me te whakauru anō ki roto i te hapori

Me whakarite ngā whenua kia whai kōwhiringa ūrite ngā tāngata hauā pērā i ētahi atu mō te āhua o tā rātau noho me te whakauru mai ki ngā hapori.

Ka taea e ngā tāngata hauā te kōwhiri:

- Ki hea rātau noho ai, pērā i ētahi atu.
- Hoa noho, pērā i ētahi atu.
- Me te whakatau kia kaua e noho ki tētahi wāhi pēnei i te kāinga taipua mēnā kāore ratau i te hiahia.
- Mai i ētahi rārangi ratonga tautoko rerekē, pēnei i te āwhina whaiaro.
- Mai i ngā rārangi ratonga e kōwhiria e ētahi atu me te whiwhi ratonga pai.

20. Te neke whaiaro

Me whakarite ngā whenua ka taea e ngā tāngata hauā te neke motuhake haere.

Ko tā rātau me:

- Āwhina i ngā tāngata ki te neke haere.
- Āwhina i ngā tāngata ki te whiwhi āwhina pai me ngā āwhina ki te neke haere.
- Whakarite kāore e tino nui te utu mō ēnei.
- Tuku whakangungu mō te neke haere.

- Te whakahau i ngā pakihī mahi āwhina kia whakaaro hiaia rerekē ā te hunga hunga.

21. Te whakaputa whakaaro me te whai wāhi ki ngā pārongo

Me whakarite e whai tika ngā tāngata hauā ki te rapu me te tuku pārongo, me te whakaputa i ō rātau whakaaro, pērā i ētahi atu.

Kei roto i tēnei ko:

- Te whiwhi pārongo ki te āhua e hiahiatia e koe, hei tauira ko te EasyRead.
- Te whakarato i ngā tohu reo rotarota, Tuhi Kāpō me ētahi āhuatanga pārongo.
- Tohutohu i ētahi atu ratonga ki te tuku pārongo wātea.
- Whakarite i te hunga pāpāho, me te Ipurangi anō, ki te whakarato pārongo wātea.
- Te tautoko i te whakamahitanga o te reo rotarota.

22. Punanga

E whai tika ngā tāngata hauā ki tētahi ora punanga me te kore whakararuruhia, whakapōreareahia rānei e tētahi atu.

Me whakarite ngā whenua ka noho matatapu, punanga rānei ngā pārongo whaiaro ā ngā tāngata hauā, pērā i ētahi atu.

23. Te whakaute i te kāinga me te whānau

Me whakarite ngā whenua e whai tika ūrite ngā tāngata hauā ki te mārenatanga, te whānau me ngā whanaungatanga whaiaro.

Me whakarite ngā whenua ka:

- Whai tika ūrite ngā tāngata hauā ki te mārena me te whakawhānau tamariki, i runga i te hiahia o ngā makau e rua.

- E whai tika ngā tāngata hauā ki te whakatau tikanga mō te maha o ā rātau tamariki, ā, mō ā hea whakawhānau ai, kia kaua hoki e whakapukupāhia me te kore whakaae atu.
- E whai tika ngā tāngata hauā katoa ki te tika whakamahere whānau me ētahi atu pārongo āwhina i a rātau ki te whakatau tikanga.
- Me whakarato tautoko ngā whenua ki ngā tāngata hauā ki te āwhina i a rātau ki te whakatipu i ā rātau tamariki.
- E whai tika ngā tamariki hauā kia kaua rātau e wehea mai i ō rātau whānau. Me tautoko ngā whenua i ngā tamariki hauā me ō rātau whānau.
- Ko ngā tika ā ngā tamariki te mea tuatahi.
- Me whakarite ngā whenua kia kaua ngā tamariki e tangohia mai i ō rātau mātua mēnā kāore rātau e hiahia, engari rawa mēnā ka whakatau te ture mō te painga o te tamaiti. Kaua rawa ngā tamariki e tangohia i runga i tō rātau hauātanga, ō rātau mātua rānei.

24. Mātauranga

E whai tika te hunga hauā ki te mātauranga.

Ka whakarite ngā whenua e whai wāhi te hunga hauā ki ngā kura auraki me te ako haere tonu i roto i te roanga atu o ō rātau ora:

- Kia taea e ngā tāngata te whakapakari i ō rātau pūkenga me ō rātau pūmanawa me te whakauru mai ki te ao.
- Kia kaua ngā tāngata hauā e whakakāhoretia (katia mai) mai i ngā momo mātauranga katoa.
- E taea e ngā tāngata hauā te haere ki ngā kura tūtata, me te kore utu anō, pērā i ētahi atu.
- Ka whakatutukihia ngā hiahia ā ngā tāngata hauā ki tōna taumata.
- E whai tautoko tōtika ngā tāngata hauā ki te ako.
- E taea e ngā tāngata te ako i te Tuhi Kāpō me ētahi atu momo whakawhitihitī e hiahiatia.

- Te ako reo rotarota ki ngā tāngata me te whakaae he reo nō te hapori turi.
- E whai tika ngā tamariki turi me te kāpō ki ngā mātauranga me ngā tautoko tika mō rātau ki te ako.
- Me whakarite e whai pūkenga tōtika ngā kaiako.
- Te whakarato i te tautoko tika mō te hunga hauā ki te ako haere tonu hei pakeke mēnā e hiahia rātau.

25. Hauora

E whai tika ngā tāngata hauā ki te hauora pai me te whai wāhi atu ki ngā ratonga hauora, tae atu ki ngā whakamahere whānau.

Ko ngā whenua ka:

- Whakarite e whai wāhi atu te hunga hauā ki ngā ratonga hauora ūrite ki ētahi atu.
- Whakarite ka whiwhi te hunga hauā i ngā ratonga hauora e hiahia ana rātau mō ū rātau hauātanga.
- Whakarite ka wātea tūtata mai ngā ratonga ki ū rātau wāhi noho.
- Whakarite ka tuku ratonga ūrite ngā ngaio hauora ki ngā tāngata hauā pērā i ētahi atu.
- Ka whakarite kāore e whakahāweatia ngā tāngata hauā i roto i ngā rīanga hauora me te ora.
- Whakarite kia kaua te tangata e aukatihia mai i te maimoatanga, te manaaki rānei i runga i te hauātanga.

26. Ngā ratonga āwhina i tō whakaoranga

Me whakarite ngā whenua ka taea e ngā tāngata hauā te noho motuhake me te hauora me te tuku tautoko i roto i ngā ratonga hauora, mahi, mātauranga me te pāpori kia tutuki tēnei.

- Me whakarite ngā whenua ka tirohia e rātau ngā hiahia me ngā kaha o ngā tāngata hauā i te wā tōmua kia taea e ngā tāngata hauā ngā tautoko me ngā ratonga e hiahia ana rātau.
- Me tūtata mai ēnei ratonga ki ngā wāhi e noho ana ngā tāngata hauā.
- Ka whakangungua ngā kaimahi kia mahi pai rātau.
- Ka tirohia e ngā whenua ngā āwhina me ngā taonga rerekē mō te āwhina i te whakaoranga o ngā tāngata hauā.

27. Mahi

E whai tika ngā tāngata hauā ki te mahi, ōrite ki ētahi atu.

Kia nui ake ngā mahi ā ngā whenua ki te tuku mahi mā te hunga hauā me te āwhina i tēnei mā te:

- Hanga ture e ōrite me te matatika te whakahaere i ngā tāngata hauā i te mahi.
- Whakarite e ōrite ngā tika, ngā tikanga me ngā utu ā te hunga hauā.
- Whakarite e whai tika ngā tāngata hauā ki te whakauru ki tētahi uniana ōrite ki ētahi atu.
- Whakarite e āhei ana ngā tāngata hauā te piki ki runga i ngā hōtaka mahi me ngā whakangungu mahi.
- Āwhina i ngā tāngata hauā ki te kimi me te pupuri i ā rātau mahi, me te whiwhi mahi pai ake.
- Āwhina i ngā tāngata hauā ki te whakatū i ā rātau ake pakihī.
- Tuku mahi ki ngā kaimahi hauā i roto i te Kāwanatanga me ngā wāhi pēnei i ngā kaunihera me ngā hōhipera.
- Āwhina i ngā umanga ki te tuku mahi ki ngā tāngata hauā.
- Whakarite e whai wāhi tōtika ngā tāngata hauā ki te mahi.
- Whakarite ka taea e ngā tāngata hauā te whakamātau mahi.

- Āwhina i te hunga ki te hoki ki te mahi.
- Whakarite i ngā whenua kia kaua te hunga hauā e whakahauwhiuhiā ki te mahi mō te kore utu.

28. Ngā tautikanga ora

E whai tika ōrite ngā tāngata hauā ki tētahi tautikanga ora pai mō rātau anō me ū rātau whānau. Kei roto i tēnei ko te kai, kaka, whare noho me te wai mā.

Me whai wāhi atu ngā tāngata hauā ki ngā āwhina hei whakapai ake i tō rātau tautikanga ora pērā i ētahi atu.

Me whakarite ngā kāwanatanga:

- Kei te whai ngā tāngata hauā i ngā ratonga me ngā āwhina tika mō tō rātau hauātanga, me te utu e taea e rātau.
- Ko ngā tāngata hauā, otirā ngā kōtiro, wāhine me te hunga pakeke hoki, kei te whai āwhina ki tētahi tautikinga ora pai.
- E whai ngā tāngata hauā pōhara i ngā āwhina mai i te kāwanatanga mō ngā utu o te hauātanga.
- E whai wāhi atu ngā tāngata hauā ki ngā hōtaka whare noho.
- E whai wāhi ōrite ngā tāngata hauā ki ngā penihana whakatā pērā i etahi atu.

29. Te whai wāhi ki ngā tōrangapū

E whai tika te hunga hauā ki te whakauru atu ki ngā tōrangapū pērā i ētahi atu.

E whai tika te hunga hauā ki te pōti mā te:

- Whakarite e māmā me te whai mārama te tuku pōti.
- Whakarite e muna ana te pōti.

- Whakaae ki ngā tautoko āwhina i te tangata ki te pōti mā te tikanga e hiahia ana rātau, ina hiahiatia.
- Whakarite ka taea e ngā tāngata hauā te whakauru ki ngā whakahaere kāwanatanga-kore me ngā rōpū tōrangapū.
- Whakarite ka taea e ngā tāngata hauā te whakauru ki ngā whakahaere o te hunga hauā.
- E whai tika ngā tāngata hauā ki te tū hei kaitono Mema Pāremata me te kaunihera.

30. Te tākaro me ngā hākinakina

E whai tika ngā tāngata hauā kia whai wāhi ki ngā tākaro me ngā hākinakina pērā i ētahi atu.

Me anga atu ngā whenua ki te whakarite:

- E wātea mai ngā mea pēnei i ngā pukapuka.
- E wātea mai ngā hōtaka pouaka whakaata, kiriata me ngā whare tapere.
- Ka uru atu ngā tāngata hauā ki ngā wāhi pēnei i ngā whare taonga.
- E whai wāhi atu ngā tāngata hauā hei tāngata tohunga toi.
- Kia kua ngā ture me ngā tikanga e whakauaua i te whai wāhitanga o ngā tāngata hauā ki ngā mea pēnei i ngā pukapuka, kiriata rānei.
- E whakautehia te ahurea turi me ētahi atu.
- E whai tautoko te hunga hauā kia whai wāhi atu ki ngā tākaro noa.
- E āhei te hunga hauā te whai wāhi ki ngā mahi tākaro me ngā hākinakina hauā.
- E wātea ana ngā wāhi tākaro me ētahi atu wāhi hākinakina.
- E whai wāteatanga ōrite anō ngā tamariki hauā.

31. Pārongo

Me kohi ngā whenua i ngā pārongo e hiahia ana rātau ki te āwhina ki te whakatinana i tēnei whakaaetanga.

Me noho matatapu me te muna ngā pārongo whaiaro.

Me whakarite ngā kāwanatanga e whai wāhi atu te hunga hauā ki ngā pārongo e kohia ana e rātau, pērā i ētahi atu.

32. Te mahi tahi a ngā whenua

Me mahi tahi ngā whenua hei pātuitanga ki te whakatutuki i tēnei whakaaetanga.

Me whai kaha rātau ki te:

- Whakarite ko te tikanga o te mahi tahi, ko te uru mai anō o te hunga hauā.
- Whakarite kei te whakawhiti pārongo, wheako me ngā whakangungu kia pai ake ngā mahi ā ngā tāngata katoa.
- Whakarite kei te mahi tahi ngā whenua mō te rangahau me te tiri i ngā hua.

33. Te whakatinana i tēnei whakaaetanga

Ko tā ngā kāwanatanga me:

- Whakawātea tētahi wāhanga o te Kāwanatanga ki te whakatinana i tēnei whakaaetanga.
- Whai tikanga mō te tātari i te āhua o tēnei whakaaetanga.
- Whakauru i ngā tāngata hauā ki te tirotiro i te āhua o tēnei mahi.

34. Te Komiti mō ngā tika ā te hunga hauā

Ka pōtihia tētahi komiti motuhake e ngā whenua katoa kia mātua whakarite ka whāia tikahia tēnei whakaaetanga. Ko Te Kotahitanga o ngā Whenua o te Ao tōna kāinga.

35. Ngā pūrongo ā ngā whenua

Me tuhi pūrongo ia whenua mō ā rātau mahi mō tēnei whakaaetanga me te tuku anō ki te Komiti i roto i te rua tau i muri o tā rātau whakaurutanga mai.

- Whai muri iho, ka tuku pūrongo ia whenua ia whā tau, i tua atu anō i ngā pūrongo tāpiri mēnā ka tonoa rātau e te Komiti.
- Ka whakatau te Komiti he aha ngā pārongo e hiahiatia e ngā whenua ki te whakauru ki ā rātau pūrongo.
- Tērā pea ka tuku pūrongo mō ngā mea e kōkiri ana i ngā tika ā te hunga hauā.

36. Ka ahatia ngā pūrongo

Ka tirohia ngā pūrongo e te Komiti me te tuku whakaaro me te tohutohu ki ngā whenua mō ngā mea hei mahi rātau. Ka taea anō e rātau te tono pārongo atu anō.

- Ki te tino tōmuri te pūrongo, ka taea e te Komiti te whakaohiti i te whenua kei te haere atu rātau i te toru marama ki te tirotiro haere i ngā mahi kei taua whenua.
- Ka taea e ngā whenua katoa te tirotiro i ngā pūrongo katoa.
- Me whakarite ia whenua ka taea e te iwi whānui te tirotiro i ngā pūrongo me ngā urupare ā te Komiti mō te pūrongo.
- Ka tukuna e te Komiti ngā pūrongo ki ngā wāhanga me ngā whakahaere rekekē ki te tono tohutohu, āwhina rānei mēnā e hiahiatia.

37. Te mahi tahi a te Komiti me ngā whenua

Me mahi tahi ia whenua me te Komiti me te āwhina anō i ngā mema o te Komiti ki ngā pārongo e hiahiatia rātau.

Ka whakaaroaro anō te Komiti mō te āhua o tana mahi tahi me ngā whenua kia pai ai te haere o ēnei mahi.

38. Te āhua o te mahi tahi a te Komiti me ētahi atu whakahaere

He mea nui tonu kia mahi tahi ngā whenua me ngā whakahaere katoa ki te whakatinana i tēnei.

- Ka pōhiritia mai ngā tari me ngā whakahaere rerekē e te Komiti ki te tuku tohutohu me ngā pārongo mō ā rātau mahi.
- Tērā pea ka tono te Komiti i ētahi atu whakahaere tika tangata ki te tuhi pūrongo mō te āhua o te uru mai o ā rātau mahi ki tēnei whakaaetanga.

39. Te Pūrongo ā te Komiti

Ka tuhi te Komiti i tētahi pūrongo ia rua tau mō te Whakaminenga Whānui me te Kaunihera Ōhanga me te Pāpori. Kei roto ko ngā whakaaro ā ngā whenua mō ngā mahi whakatutuki.

40. Ngā hui mō ngā whenua whakauru mai

Ka hui haere tonu ngā whenua whakauru mai ki te wherawhera i ngā mahi o tēnei whakaaetanga.

Kāore te hui tuatahi e tōhipa i te ono marama mai i tōna tīmatanga o tēnei mahi. Mā te Hekeretari-Tianara e whakarite i ngā hui e whai ake.

41. Te pupuri i ngā pūrongo me ngā pārongo katoa.

Ka puritia e te Hekeretari-Tianara o Te Kotahitanga o ngā Whenua o te Ao ngā pārongo me ngā pūrongo katoa mō ēnei mahi.

42. Te haina i te Whakaaetanga

Ka taea e ngā whenua te haina i tēnei whakaaetanga mai i te 30 o Poutū-te-rangi 2007 i te Tari Matua o Te Kotahitanga o ngā Whenua o te Ao i Niu loka.

43. Te whakaaetanga mai

Ka whakatau ngā whenua i haina i tēnei whakaaetanga mō āhea rātau whakauru tika mai. Koina te wā e tīmata tūturu ai ki roto i tō rātau whenua.

Ka taea anō e ngā whenua kāore anō kia haina te whakauru mai anō.

44. Ngā Whakarōpūtanga Whenua

Ka uru tōpū mai ētahi whenua ki ngā rōpū whakahaere, pēnei i te Uniana o Ūropi.

Ka taea anō ēnei whakahaere te whakauru mai ki te whakaaetanga me te whai wāhi anō ki te tuku kōrero ina hui ngā whenua ki te kōrero mō tēnei whakaaetanga.

45. Āhea tīmata ai tēnei whakaaetanga?

Ka tīmata tēnei whakaaetanga mai i ngā rā 30 mai i te whakaurunga mai o ngā whenua 20.

46. Te pūmau ki te whakaaetanga

Kāore e taea e ngā whenua te whakahē i ngā wāhanga hira o tēnei whakaaetanga.

47. Ngā whakatikatika me ngā whakarerekētanga ki te Whakaaetanga

Ka taea e ngā whenua katoa te tono whakarerekētanga ki tēnei whakaaetanga. Ka taea e rātau te tuku pūrongo ki te Hekeretari-Tianara, ā, māna e whakamōhio ētahi atu o ngā whenua.

Ka whakatau ngā whenua mēnā ka tū he hui ki te kōrero mō te kaupapa, ā, mēnā ka whakaaehia hoki.

48. Te puta mai o tētahi whenua i te Whakaaetanga

Ka taea e tētahi whenua te puta mai i tēnei whakaaetang mā te tuhi atu ki te Hekeretari-Tianara.

Ka mutu tā rātau whai wāhi ki te whakaaetanga i te ekenga o te kotahi tau mai i te taenga mai o te reta.

49. Ngā pārongo wātea

Me wātea mai tēnei whakaaetanga ki ngā whakataka whai mārama.

50. Te wātea o tēnei Whakaaetanga ki ētahi atu reo

Ka tuhia tēnei whakaaetanga ki ngā reo Ārepa, Haina, Ingarihi, Wīwī, Rūhia me te Pāniora, ā, ka noho ūrite i roto i ēnei reo.

Ngā mihi

Ko tēnei pepa he mea tuhi, hoahoa me te whakaputa mō Te Tari Mahi me te Penihana e te ratonga ‘EasyRead’ i @ Inspired Services Publishing Ltd. ISL366/07. Whiringa-ā-rangi 2007.

www.inspiredservices.org.uk

Ka taea te tārua i tēnei pepa me te kore whakaae ūkawa, utu rānei mō te whakamahi whaiaro, ki rō whare rānei.